Hrdina a nepriateľ

Masaryk a slovenská otázka

Dušan Kováč

Spor o Masarykovu sochu v Bratislave

Od októbra 2010 stojí v Bratislave pred budovou Slovenského národného múzea na Vajanského nábreží socha Tomáša Garriguea Masaryka (1850–1937). V hlavnom meste Slovenska je to jediný objekt pripomínajúci túto významnú osobnosť, ktorá ovplyvnila dejiny Slovenska a aj dejiny Bratislavy. Na ostatnom území Slovenska by sa dali busty, pamätné tabule a názvy ulíc s Masarykovým menom spočítať na prstoch jednej ruky. Ak vezmeme do úvahy známe fakty, musíme konštatovať, že je to prinajmenšom zvláštne, keď sa človek, ktorého rešpektuje celý demokratický svet, nestretol na demokratickom, či demokraticky sa tváriacom Slovensku s patričným ocenením. Masarykova socha stojí napríklad vo Washingtone na exponovanom mieste na Pennsylvania avenue, sú podľa neho pomenované ulice v mnohých európskych metropolách.

Masaryk sa pritom sám hlásil k slovenskej identite. Pri viacerých príležitostiach a vo viacerých dokumentoch. Zachytil to aj Karel Čapek v *Hovoroch s T. G. Masarykom*: „Já jsem byl vlastně napůl Slovákem od malička; můj otec byl Slovák z Kopčan, mluvil slovensky do smrti, aji já jsem mluvil spíš slovensky – nějakého rozdílu mezi Slováky uherskými a moravskými, mezi kterými jsem jako dítě rostl, nebyl jsem si vědom.“¹ Masaryk patří súčasne k najvýznamnejším tvorcom moderného

1 ČAPEK, Karel: *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha, Československý spisovatel 1990, s. 131.

Slovenska. Jednak sa prostredníctvom mladej generácie, predovšetkým hlasistov, podieľal na slovenskej národnej agitácii a na formovaní myslenia celej jednej generácie Slovákov; jednak tým, že do svojho politického programu počas prvej svetovej vojny zaradil oslobodenie Slovenska a tento plán doviedol do úspešného konca. Pokiaľ ide o slovenskú Bratislavu, tam sú Masarykove zásluhy jedinečné. Od samého začiatku pri formovaní projektu budúceho česko-slovenského štátu počítal s Prešporokom ako s jeho významnou súčasťou. Už v memorande, ktoré vzniklo na základe rozhovoru Masaryka s britským publicistom Robertom Williamom Setonom-Watsonom v októbri 1914, vykreslil Masaryk južnú slovenskú hranicu tak, že do česko-slovenského štátu začlenil Prešporok: „Hranica ... by potom sledovala tok Dunaja samotného severne od Žitného ostrova až k ústiú rieky Ipľ. Ďalej by hranica sledovala tok Ipľa takmer až k jeho prameňom a odtiaľ podľa možnosti najpresnejšou národopisnou hranicou medzi Slovákami a Maďarmi a ďalej medzi Slovákami a Rusínmi. Zahrnovala by teda Prešporok i Košice...“² Rovnako to Masaryk požadoval aj v svojom ďalšom memorande z konca apríla 1915, ktoré nazval „Independent Bohemia“.³ Aj keď v niektorých iných otázkach sa podoba hraníc nového štátu menila, príslušnosť Prešporoka do Česko-Slovenska bola v Masarykových plánoch konštantná.

Pri zvážení týchto nesporných faktov je nutné konštatovať, že v prípade vzťahu súčasného (ale aj minulého) Slovenska k Masarykovi ide o typologicky zvláštny model, ktorý nemá zrejme v moderných európskych dejinách obdobu.

Pritom postavenie Masarykovej sochy v Bratislave sa neobišlo bez problémov. Od začiatku to nebolo tak, že by myšlienka postaviť sochu Masarykovi dominovala. Išlo predovšetkým o to vyriešiť prázdny priestor pred Slovenským národným múzeom, kde predtým stál monument česko-slovenskej štátnosti s levom na mohutnom pylóne. Lev bol presunutý pred budovu Slovenského národného divadla, aby tvoril so Štefánikovou sochou pôvodný štefánikovský monument, zlikvidovaný najprv slovenskými ľudákmi (lev) a následne komunistami (Štefánik). Na začiatku teda bola otázka: čo s uprázdneným priestorom? Až následne, komplikovane a nie bez odporu sa presadila koncepcia, že k česko-slovenskej štátnosti by mohol patriť aj Masaryk.

Proti Masarykovej soche sa ozývali hlasy pred jej postavením, pokračovalo to protestmi počas jej odhalenia a vášnivé (hlavne internetové) diskusie sa viedli aj v ďalších týždňoch. Odhalenie sochy malo teda nielen stúpencov, ale aj odporcov, ktorí síce neboli vo väčšine, ale zato veľmi hluční a radikálni. V diskusii sa veľmi

2 KOVÁČ, Dušan ad. (ed.): *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov*, zv. 11 b: *Slováci v prvej svetovej vojne 1914–1918. Zmeny na politickej mape Európy a odchod Slovenska z Uhorského kráľovstva do Česko-Slovenskej republiky*. Bratislava, Literárne informačné centrum 2010, s. 47 – Memorandum pre britskú vládu, spísané Robertom Williamom Setonom-Watsonom na základe rozhovoru s Tomášom Garrigueom Masarykom v Rotterdame (október 1914). Originálny dokument je uložený v *National Archives*, London (NA), Public Record Office (PRO), Foreign Office (FO) 371/1900, s. 115–124.

3 KOVÁČ, D. ad. (ed.): *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov*, zv. 11 b, s. 62. Originál je uložený v NA, PRO, FO 371/2241, s. 97–103.

vehementne ozvala extrémistická Ľudová strana Naše Slovensko, ktorá na svojej internetovej stránke ohlásila, že „postaviť v centre slovenského hlavného mesta sochu človeku, ktorý celý svoj život bojoval proti právam nášho národa, sa nedá nazvať inak ako vlastizrada a zločin. Páchaniu takéhoto svinstva sa nemôžeme v tichosti prizerať.“⁴ Hfštka stúpcov tejto strany prišla protestovať aj počas aktu odhaľovania sochy. Proti Masarykovej soche vystupoval aj neoludácky ideológ Milan S. Ďurica, ktorý sa pokúša historickými argumentmi obhajovať Jozefa Tisa a jeho režim. Matica slovenská spojila svoje protesty s obhajobou Svätoplukovej sochy na bratislavskom hrade. Predstavitelia Matice argumentovali hlavne tým, že Masaryk nepatrí na toto miesto, kde by podľa nich mala stáť socha rímskokatolíckeho kňaza a polyhistora Andreja Kmeťa. To je na jednej strane pokrytectvo a na druhej strane hrubá neznalosť dejín, pretože Andrej Kmeť nemal s múzeom na Vajanského nábreží, ktoré vzniklo v časoch prvej republiky ako Zemedelské múzeum, nič spoločného. Miesto, na ktorom stojí socha, vadilo aj Panslovanskej únii, ktorá argumentovala, že je neprijateľné, aby Vajanského úhlavný nepriateľ mal sochu práve na nábreží nesúcom jeho meno. Aj táto argumentácia, napriek svojej komickosti, má hlbšie pozadie. Panslovanská únia je nielen rusofilská, ale vracia sa ku konzervatívnemu Vajanského cárofilstvu.

Odporcovia Masarykovej sochy argumentujú heslami, ktoré sú akýmsi kondenzátom stále permutujúcich protimasarykovských výrokov na Slovensku. Masaryk vraj nedodrжал Pittsburskú dohodu, bol celý život nepriateľom Slovákov a hanil ich ako „bandu skorumpovanú“, dal príkaz na zostrelenie Milana Rastislava Štefánika a tiež nechal strieľať do hladujúceho slovenského ľudu.

Celkom na okraji sa spomína Masarykov spor so spisovateľom a novinárom Svätotázom Hurbanom-Vajanským, ktorý dostáva charakter česko-slovenského sporu. Je zaujímavé, že takto vidia tento spor aj niektorí seriózni historici, hoci nikde v dokumentoch a článkoch nenájdeme o ňom ani stopu. Osobná kontroverzia Masaryka a Vajanského bola sporom o Rusko. Do vydania Masarykovej knihy *Rusko a Evropa* v roku 1913 bol vzťah Masaryka a Vajanského priateľský, aj keď spory o Rusko viedli už predtým. Roky, ktoré strávil Masaryk v Bystričke, zmenili ich osobné puto na doslova rodinné priateľstvo, s výmennými prázdninovými pobytmi detí. Až po vyjdení Masarykovej knihy, ktorá nebola protiruská, ale proticárska a kritizovala systém cárskeho samoderžavia, sa cárofil Vajanský cítil osobne urazený, rozčertil sa a napádal Masaryka ozaj nevyberaným spôsobom. Pretože Masaryk nebol nijaký baránok, ale rodený polemik, spor sa vyostřil. Masaryk postupne prestal na Vajanského výpady reagovať, ale Vajanský búril ďalej.

Tento osobný konflikt mal ale aj širšiu dimenziu. Masaryk už pred ním bol kritický k martinskému malomestskému prostrediu. V *Našej dobe* uverejnil ešte roku 1900 Kálalov (anonymný) seriál článkov „O věcech slovenských“ – v Masarykovom duchu

4 Táto argumentácia bola publikovaná na dnes už neexistujúcej internetovej stránke www.naseslovensko.org/clanky/masaryk.htm.

a Masarykovým štýlom (Karel Kálal často preberal Masarykov štýl i jeho jazyk).⁵ Autor Slovákom okrem iného odporúčal, aby centrum svojho politického života preniesli do väčšieho mesta, napríklad do hlavného mesta Uhorska Budapešti. Masarykova snaha včleniť Prešporok do česko-slovenského štátu mala aj túto dimenziu, aj keď nebola dominantná.

Časť Martinčanov sa napriek sporu s Vajanským a rozladeniu zo seriálu článkov „O věcech slovenských“ s Masarykom nerozišla. Masaryk sa však viac koncentroval na slovenských študentov v Prahe, medzi ktorými si čoskoro získal veľkú autoritu, a podnietil ich, aby začali vydávať vlastný časopis. Tak sa zrodil *Hlas*, hlasisti i v Masarykovom duchu propagovaná drobná práca k povzneseniu slovenského ľudu ako programový protiklad k martinskej „vysokej politike“. ⁶ Ak sa teda aj z Masarykovho sporu s Vajanským robí protislovenská kauza a používa sa to ako dôkaz Masarykovej protislovenskosti, je to novší konštrukt. V dobe sporu to nikto takto nevnímal. Hlasistom sa vyčítalo kadečo, predovšetkým v *Národných novinách*, ale ich kritika a polemika s nimi – to bol spor slovensko-slovenský.

Ostatne, Vajanského a martinská dimenzia je aj v dnešných protimasarykovských agitáciách iba na okraji. V centre sú historické deformácie, ktoré sú späté s dvoma totalitami na Slovensku. Protimasarykovské ťaženie začali slovenskí ľudáci po roku 1939 (s určitými málo výraznými predchádzajúcimi „predohrami“) a pokračovali v nich komunisti od roku 1950. Tieto dve totality ovplyvnili myslenie časti slovenskej spoločnosti natoľko, že ich pôsobenie stále pretrváva.

Ľudáci, komunisti a Masaryk

Pohľad slovenských ľudákov na Masaryka bol podmienený predovšetkým ich konkrétnymi politickými aktivitami. Nešlo teda o historické, ale utilitárno-politické hodnotenie. Ľudáci si uvedomovali svoj podiel na rozbití Československej republiky a pred slovenskou spoločnosťou to ani nemalo zmysel zakrývať. Príťažujúcou okolnosťou pre nich však bolo, že pri deštrukcii republiky kolaborovali s Hitlerom a významnou mierou tak podporili jeho agresívne plány. Toto bolo treba slovenskej spoločnosti, ktorá dovtedy vnímala Hitlera jednoznačne negatívne a kolaborácia s ním tu nebola nijako populárna, vysvetliť.

Z toho dôvodu ľudáci svoju propagandu zamerali proti prvej Československej republike. Správka kritiky sa zniesla na vtedajšie hospodárske pomery. Dôsledky

5 Seriál článkov, ktoré písal Karel Kálal anonymne, vychádzal roku 1900 a pokračoval roku 1901. Martinské *Národné noviny* na kritické články okamžite odpovedali. Treba povedať, že Kálalovým zámerom, ktorý podporoval Masaryk, bolo poukázať na potrebu „nového, modernejšieho ducha“ v slovenskej spoločnosti. Kálal to však robil tak protektorsky, a hlavne s hrubou neznalosťou uhorských a slovenských pomerov, že sa tento zámer úplne minul účinkom. Úloha Masaryka pri publikovaní tohto seriálu však už na začiatku 20. storočia narušila jeho vzťah k Martinu.

6 Z novej literatúry k téme pozri: KLOBUCKÝ, Róbert: *Hlasistické hnutie: Národ a sociológia. Začiatky sociologického myslenia na Slovensku*. Bratislava, Sociologický ústav SAV 2006.

hospodárskej krízy, ktoré ešte na Slovensku rezonovali, poslúžili ako argument proti štátu ako takému. A štát ako taký sa okamžite personifikoval do osoby jeho prezidenta Masaryka. Masaryk teda zodpovedal za svetovú hospodársku krízu, jeho pričinením vznikli na Slovensku hladové doliny. A keď sa hladujúci slovenský ľud búril, bol to Masaryk, kto dal žandárom rozkaz, aby strieľali. V ľudáckej argumentácii neustále zaznievalo, že Československá republika bola celkovo neživotným štátom, zlepencom, ako tvrdili Maďari, Nemci, ale aj Sovieti; bol to vraj štát, ktorý slúžil iba Čechom a slovenskú otázku vôbec neriešil.⁷ A Masaryk bol ten, kto nedodrжал Pittsburskú dohodu. Tú ľudáci pritom „ahistorizovali“, stotožnili ju so slovenskou autonómiou, ostatné články dohody pre nich neexistovali a nebrali do úvahy ani konkrétne historické pozadie jej vzniku. Masaryk bol pre nich vôbec protislovenský, bol zarytým nepriateľom Slovákov a vždy sa snažil im škodiť. Ľudáci na druhej strane, aj keď nie s veľkým úspechom, predkladali Slovákom nového priateľa a ochrancu – Adolfa Hitlera.⁸ Ideologické ťaženie začali ľudáci aj proti demokracii ako politickému systému. A opäť, tentoraz azda v zhode s realitou, stotožnili demokraciu s prvou republikou a s Masarykom. Demokracia bola podľa ľudákov systémom jednak pomýleným, pretože nedokázala a nemohla dokázať riešiť spoločenské problémy, ale bola už vo vtedajšom svete tiež systémom prekonaným a neživotným, ktorý bránil ďalšiemu vývoju a ktorý bol špeciálne pre slovenský národ nevhodný.

V pozadí ľudáckeho odporu voči Masarykovi však boli dôvody, ktoré sa verejne, v prejavoch a článkoch menej vyskytovali, ale ktoré boli azda ešte závažnejšie a ktoré ľudácke špičky iritovali najviac. V prvom rade to bol fakt, že Masaryk konvertoval z katolíckeho vierovyznania. To bol pre ľudákov zločin, ktorý sa neodpúšťa. Druhým skrytým dôvodom bol Masarykov odpor voči antisemitizmu. Odporca antisemitizmu bol priateľom Židov, alebo bol sám tajným Židom. Jedno či druhé predstavovalo pre ľudákov dôvod, aby Masaryka odmietli a pred slovenskou spoločnosťou čo najviac očiernili.

Do arzenálu ľudáckej antimasarykovskej propagandy patrilo aj popieranie Masarykovej slovenskosti. Napriek tomu, že Masaryk sa sám k slovenskej identite hlásil, všetky vyššie uvedené ľudácke argumenty ako sumár znamenali, že Masaryk nemôže byť Slovákom. Práve tu, ako súčasť totalitného myslenia, vznikol fenomén, ktorý v slovenskej spoločnosti pretrváva do súčasnosti. Slovenský nacionalizmus, predovšetkým ten extrémny, obsahuje v sebe jednoznačný prvok exklúzie. Slovenský národ sa tak prezentuje ako akýsi exkluzívny klub „dobrých Slovákov“. Národ musí byť predovšetkým jednotný, rozdielnosť je nežiaduca a jednotu musí

7 Je zaujímavé, že neoludácka historiografia ešte stále argument o „neriešení“ slovenskej otázky používa, a to bez toho, aby sa pokúsila definovať podstatu slovenskej otázky roku 1918.

8 Vyzdvihovanie Hitlera možno nájsť v množstve rečí a článkov Jozefa Tisa a je evidentné, že takéto chvály nezaznievali iba na verejných zhromaždeniach, kde sa to akosi „žiadalo“, ale aj na interných, vnútrostraníckych aktívoch a pod. (Porovnaj: TISO, Jozef: *Prejavy a články*, zv. 2: 1938–1944. Ed. Miroslav Fabricius a Katarína Hradská. Bratislava, Academic Electronic Press 2007.)

zabezpečovať vládnucu, teda jedine správna politická strana. Tak ako to explicitne vyjadril Jozef Tiso: „Strana je organizáciou národa. Národ cez stranu hovorí, strana za národ rozmýšľa... Čo si národ žiada, čo národu prospeje, to organizácia schvaľuje, podporuje a prikazuje. Čo národu škodí, to organizácia zatracuje, prekáža a biľaguje.“⁹ Nevinný, dejinami ťažko skúšaný ľud je – samozrejme, ak sa podriadi – súčasťou národa. Je zaujímavé, že na rozdiel od tohto exkluzívneho slovenského nacionalizmu je susedný maďarský nacionalizmus naopak výrazne inkluzívny. Maďarský nacionalizmus akceptuje každého, kto sa iba kedy „obtreľ“ o Maďarsko, či historické Uhorsko.

Iba na okraj treba povedať, že súčasná neoludácka propaganda pracuje s ahistorickými a anachronickými argumentmi aj vo vzťahu k Masarykovi. Súčasný vnímanie národnej a etnickej identity posúva do rozhrania 19. a 20. storočia. Vtedy, v čase Masarykovej mladosti ľudskej i politickej, národná identita sa – v procese národnej agitácie v Čechách a na Morave, ale aj na Slovensku – vnímala úplne inak. Pre Masaryka bolo úplne prirodzené, že sa považoval za Čecha rovnako ako za Slováka, či Českoslováka.¹⁰ Takéto vnímanie etnickej a jazykovej identity bolo na moravsko-slovenskom pomedzí v tom čase úplne prirodzené.

Krátko po nástupe totality boľševického typu začalo nové ideologické ťaženie proti Masarykovi. Tentoraz už nebolo slovenské, ale česko-slovenské, pričom však na Slovensku sa v ňom objavili aj predchádzajúce prvky údajnej Masarykovej protislovenskosti.

Dôvody komunistickej kampane proti Masarykovi boli tiež politicky utilitaristické. Rovnako ako v prípade ľudákov aj komunisti stotožnili Masaryka s prvou Česko-slovenskou republikou. Bolo to o to jednoduchšie, že už v čase prvej republiky sa takýto názor v časti publicistiky i oficiálnej propagandy pestoval. Stačilo iba prevziať túto starú argumentáciu a dať jej negatívne zafarbenie. Keďže komunisti deklarovali, že idú budovať nový ľudový, či ľudovodemokratický štát, bolo treba zdôvodniť, prečo nestačí iba reštaurácia bývalého, Hitlerom násilne rozbitého štátu. Prvá Československá republika bola devalvovaná ako „buržoázny štát“, protiľudový a slúžiaci záujmom buržoázie. Nálepku predstaviteľa buržoázie, a teda buržuja samotného, tak dostal aj samotný Masaryk. Masaryk bol okrem toho, spolu s Milanom Rastislavom Štefánikom a Edvardom Benešom, vyhlásený za agenta imperialistických veľmocí.¹¹ Nová politická moc chcela a aj potrebovala vytesniť

9 TISO, Jozef: Strana a národ. In: *Tamže*, s. 547. Článok vyšiel ako úvodník v periodiku *Organizačné zvesti Hlinkovej slovenskej ľudovej strany* v roku 1943. Pozri tiež KAMENEC, Ivan: Jozef Tiso vo funkcii predsedu Hlinkovej slovenskej ľudovej strany v rokoch 1939–1945. In: BYSTRICKÝ, Valerián – FANO, Štefan (ed.): *Pokus o politický a osobnostný profil Jozefa Tisu: Zborník materiálov z vedeckého sympózia, Časť-Papiernička*, 5.–7. mája 1992. Bratislava, Academic Electronic Press 1992, s. 155–165.

10 Porovnaj POLÁK, Stanislav: *T. G. Masaryk, zv. 1: Za ideálom a pravdou. 1850–1882*. Praha, Masarykův ústav AV ČR 2000; OPAT, Jaroslav: *Průvodce životem a dílem T. G. Masaryka: Česká otázka včera a dnes*. Praha, Ústav T. G. Masaryka 2003.

11 Základným dielom tu bola kniha Jiřího Hájka *Wilsonovská legenda v dějinách ČSR* (Praha, Státní nakladatelství politické literatury 1953).

z historickej pamäti „staré kulty“, aby sa na ich miesto mohli dosadiť kulty nové, predovšetkým kult Stalina a jeho domácich pomáhačov. Preto sa popri ťažení proti Masarykovi začalo na Slovensku, búraním a odstraňovaním sôch počínajúc a knihou Ľudovíta Holotíka¹² končiac, paralelné ťaženie proti Štefánikovi a jeho kultu. Dehonestovanie Masaryka a jeho spolupracovníkov ako imperialistických agentov sa dialo súčasne s oficiálnou protiimperialistickou propagandou v čase vytvárania železnej opony. Imperializmus bol v komunistickej ideológii hlavným vinníkom všetkých vojen a nepokojov, hladu a chudoby na svete, a to malo byť presvedčivým argumentom aj proti Masarykovi.

K diskreditácii Masaryka, rovnako ako Štefánika, poslužil aj fakt, že obaja boli oponentmi komunistov. Československé légie, na čele ktorých stáli, viedli vojnu proti boľševikom v Rusku a Masaryk bol dôsledným kritikom boľševizmu.¹³ Ako buržuj a imperialistický agent bol Masaryk jednoducho nepriateľom pracujúceho ľudu a dal strieľať do hladujúcich robotníkov a roľníkov. Tu sa stretla ľudácka a komunistická propaganda vzácné v jednom bode. A takouto propagandou bola spoločnosť živená, s malými výnimkami a rôznou intenzitou, celých štyridsať rokov trvania komunizmu. V tomto duchu bolo orientované vyučovanie dejepisu a písané učebnice, takýto obraz vykresľovala oficiálna tlač, rozhlas a televízia.

Pre obe tieto, v zásade ideologické deformácie bolo typické totalitné myslenie a videnie sveta. Patrílo k nemu stotožnenie Masaryka s prvou Československou republikou, respektíve jej personifikácia v Masarykovej osobnosti, implikujúce predstavu o Masarykovi ako o „ducem“, „Führerovi“, ktorý môže štát riadiť zhora, podľa svojej vôle, a ktorý teda nesie plnú zodpovednosť za štát ako celok, vrátane všetkých jeho ekonomických, či regionálnych problémov. Prvky takéhoto totalitného videnia sveta a politiky sa však, ako bolo spomínané, objavili už za prvej Československej republiky, kedy sa intenzívne pestoval Masarykov kult. A ostávajú súčasťou politickej reality aj po páde totalitného politického systému.

Slovensko-slovenský spor

Ak hovoríme o historických osobnostiach, ktoré sú pre jednu množinu ľudí hrdinami a pre druhú nepriateľmi, potom v stredoeurópskom (a azda aj inom) priestore ide o dvojaký typ „hrdinov-nepriateľov“. V prvom prípade ide o osobnosti, pre ktoré je deliacou čiarou národ-etnikum. Teda o osobnosti, ktoré sú u jedného (svojho) národa hrdinami, zatiaľ čo pre iný národ (štát) nepriateľmi. V druhom prípade ide o osobnosti, u ktorých deliaca čiara prebieha uprostred jedného národa. Tomáš Garrigue Masaryk patrí do tej druhej skupiny.

12 HOLOTÍK, Ľudovít: *Štefánikovská legenda a vznik ČSR*. Bratislava, Slovenská akadémia vied 1958.

13 Kultové dielo s touto témou napísal Václav Král pod názvom *O Masarykově a Benešově kontrarevoluční protisovětské politiky*. Praha, Státní nakladatelství politické literatury 1953.

Pokiaľ teda hovoríme o Masarykovi a slovenskej spoločnosti, vzťah k zakladateľovi česko-slovenského štátu ju rozdeľuje, je to spor slovensko-slovenský. Na jednej strane sú Slováci, ktorí podľahli historicky podmienenej, dvoma totalitami zámerne pestovanej „dvojitej deformácii“. Dôvody, pre ktoré sa ľudácke, či komunistické argumenty (a v konečnom dôsledku vlastne akási kombinácia oboch) ujali v slovenskej spoločnosti, sú tiež dvojaké. Väčšina takto zmýšľajúcich prijala jednoducho pasívne názory, ktorým boli vystavení doma v rodine, v škole, v médiách. Prípadov, že starí otcovia v rodinách boli pri tom, keď zostrelili Štefánika, je na Slovensku, a to vo všetkých regiónoch, bezpočet. Odtiaľ k presvedčeniu, že to bolo sprisahanie vedené Masarykom a Benešom, je už iba krátka cesta. Podobne je to aj so strelbou do robotníkov a s Masarykovou protislovenskosťou. Vedľa toho je tu menšina, ale zato dosť hlučná, ktorá aktívne z ideologických a politických dôvodov túto deformáciu propaguje a ďalej rozvíja. To sú starí či noví stúpenci slovenských ľudákov a komunistov. Aj keď ich nie je veľa, nemožno si robiť ilúzie, že po takmer tridsiatich rokoch od pádu komunizmu je slovenská spoločnosť voči takýmto názorom už dostatočne imúnna.

Na druhej strane sú mnohí Slováci, ktorí sa stavajú k uvedeným dvom historickým deformáciám kriticky a oceňujú Masarykove zásluhy na vytvorení Československej republiky, a teda aj na oslobodení Slovákov, a pozitívne hodnotia jeho zástoj pri formovaní moderného Slovenska. Priznávajú mu tiež zásluhy o rozvoj demokracie, a teda aj o to, že slovenská spoločnosť mala možnosť žiť a formovať sa národne i politicky v demokratickom systéme. Je zaujímavé, že menej, aj medzi samotnými Bratislavčanmi, rezonuje Masarykova nesporná zásluha na pričlenení Bratislavy k česko-slovenskému štátu a jeho premene na *de facto* hlavné mesto Slovenska. Práve skupina takto zmýšľajúcich občanov sa zaslúžila o postavenie Masarykovej sochy roku 2010.

Existuje, samozrejme, ešte aj tretia skupina obyvateľov, ktorá nemá nijaký jasný názor a ktorej je táto otázka celkom ľahostajná. Tá je nepochybne najpočetnejšia, ale pre náš diskurz nezaujímavá.

Druhá spomínaná skupina je oproti prvej osvietenejšia a vzdelanejšia. Je v tejto otázke rozhladenejšia, vidí veci nedogmaticky a v historických súvislostiach. Prvá skupina popriava sluchu aj extrémnym nacionalistom z jej radov, nadväzujúcim na ľudácku ideológiu a opakujúcim staré argumenty, bez akejkolvek snahy poznať historický proces a zástoj Masaryka v ňom. Je zaujímavé, že v súčasnosti sa odporcovia Masaryka na Slovensku dopracovali k akejsi syntéze protimasarykovských argumentov z ľudáckych aj komunistických zdrojov. Napríklad Matica slovenská v svojom stanovisku k postaveniu Masarykovej sochy v Bratislave argumentovala tak Masarykovým čechoslovakizmom, ako aj otrepanou historkou o „Masarykovom“ strieňaní do slovenského ľudu.

Ani druhá spomínaná skupina nie je v svojich názoroch jednotná. Možno ju ešte rozdeliť na Masarykových nadšených zbožňovateľov a na kritických duchov, ktorí neberú Masaryka bez výhrad a zachovávajú si racionálny odstup, ale na základe analýzy historického procesu ho hodnotia ako významnú osobnosť nielen českých

a slovenských, ale aj svetových dejín, a špeciálne dokážu oceniť jeho zásluhy o rozvoj moderného Slovenska a európskej demokracie.

Rozdelenie slovenskej spoločnosti vo vzťahu k Masarykovi je v súlade s jej aktuálnym rozdelením na dve politicky a ideologicky rozdielne orientované skupiny. Táto realita súčasného Slovenska tiež súvisí s formovaním moderného slovenského národa v období prvej republiky a národnou agitáciou v tomto období. Zatiaľ čo v oblasti jazykovej a kultúrnej prebiehala národná agitácia medzi Slovákmi v zásade jednotne, vo sfére politickej tu stáli proti sebe dve koncepcie. Na jednej strane boli autonomisti na čele s Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou a na druhej strane ich odporcovia, z ktorých viacerí síce chápali, že slovenská otázka v spoločnom štáte s Čechmi ešte nie je definitívne a uspokojivo doriešená, ale odmietali nacionalistickú koncepciu a terminológiu Hlinkovcov.¹⁴ Na strane odporcov autonómie boli, pravda, aj centralisti, ktorí podporovali ideu jednotného politického československého národa. Tak sa slovenská spoločnosť doformovala v podobe jazykovo a kultúrnej jednotnej, ale politicky rozdeleného národa. Dôsledky možno pozorovať až do súčasnosti a prejavujú sa aj vo vzťahu k Masarykovi.

Rozporný a ambivalentný postoj k Masarykovi nie je slovenskou zvláštnosťou. Aj v českej spoločnosti tomu tak bolo, predovšetkým pred prvou svetovou vojnou. V tom čase bol Masaryk teda aj česko-českým problémom. V českej politike jeho kritika radikálneho českého nacionalizmu a stávajúceho programu obnovy českej štátnosti vyvolávala vášnivé protimasarykovské diskusie. A Masaryk bol duch kritický a polemický. Postavu „tatička“ z neho urobila až prvorepubliková masívna agitácia, do ktorej sa, paradoxne, azda najvehementnejšie zapojili aj jeho bývalí politickí odporcovia. Polemiky okolo českého politického programu spôsobili, že Masaryk bol ešte na sklonku 19. storočia postupne vytláčaný na okraj politického života. Jeho malá „realistická“ politická strana, aj keď pozostávala z horlivých a oddaných stúpcov, bola vlastne v opozícii proti väčšinovej „národnoentuziastickej“ politike, v ktorej dominovali mladočesi i radikáli. Ďalších nepriateľov v Čechách urobilo Masarykovi odsúdenie hilsneriády a v širšom slova zmysle primitívneho antisemitizmu. Boj proti falzám takzvaných rukopisov spôsobil, že sa Masaryk rozhádaval s väčšinou svojich kolegov na univerzite. To bol aj jeden z dôvodov jeho prázdninových pobytov v Bystrici pri Turčianskom Sv. Martine. Masarykov politický program a jeho postoje sa stali aj príčinou, prečo sa ocitol mimo Československej jednoty, ktorá bola národnoobránnou a národnoagitačnou organizáciou. Pre ňu bol jednoducho Masaryk neprijateľný.¹⁵

Postoj k Masarykovi v českej spoločnosti sa zmenil až po vzniku Československej republiky. Z bývalého pária a outsidera sa stal tvorca česko-slovenského štátu dominantnou postavou politickej scény. Všetky predchádzajúce averzie sa stratili a rešpekt, prejavovaný Masarykovi za prvej republiky, prežil aj komunistickú

14 Bližšie pozri: KOVÁČ, Dušan: *O historiografii a spoločnosti*. Bratislava, Historický ústav SAV 2010, kapitola „Biele miesta v dejinách Hlinkovej slovenskej ľudovej strany“, s. 225–232.

15 Porovnaj DOUBEK, Vratislav: *T. G. Masaryk a česká slovenská politika 1882–1910*. Praha, Academia 1999.

protimasarykovskú agitáciu. Po roku 1989 prebehlo veľmi búrlivé obdobie Masarykovej „rehabilitácie“. Masaryk sa aj navonok dostal výrazne do pamäte českej spoločnosti; vnútorne v nej, napriek oficiálnej propagande, pretrvával po celé obdobie komunizmu. Masaryk má aj v súčasnosti v českej spoločnosti kritikov. Je to však vo väčšine prípadov kritika intelektuálna, ktorá nevstupuje do širších spoločenských a politických vzťahov.

Pre osobnosť Masaryka je pritom charakteristické, že bol rešpektovaný aj politickými odporcami. Po vytvorení Československej republiky mal rešpekt aj u negatívisticky voči štátu naladených predstaviteľov nemeckej a maďarskej menšiny. Navštevovali ho často novinári z Nemecka, Rakúska i Maďarska. Považovali ho za človeka, ktorý by azda mohol zvrátiť ustanovenia mierových zmlúv. Bola to podobná dôvera, akú mali mnohí na konci vojny a po jej skončení voči americkému prezidentovi Woodrowovi Wilsonovi. Je zaujímavé pritom porovnať tento postoj s postojom k Masarykovmu žiakovi a nasledovníkovi Edvardovi Benešovi. Beneš mal a má tiež aj svojich horlivých stúpencov, avšak oveľa viac je jeho odporcov, a to nielen u Nemcov a Maďarov, ktorí sa stále odvolávajú na „Benešove dekréty“, ale aj v samotnej českej spoločnosti a rovnako aj na Slovensku. V tomto rozdielnom postoji je nepochybne zahrnuté akceptovanie toho osobnostného rozmeru u Masaryka, ktorý Benešovi chýbal.

V súčasnosti možno povedať, že Masaryk je všeobecne vo svete osobnosťou uznávanou a rešpektovanou. V zmysle protikladu „hrdina – nepriateľ“ Masaryk vo vedeckom a politickom diskurze už prakticky neexistuje. Jedinou výnimkou je časť slovenskej spoločnosti, ktorej negatívne postoje k Masarykovi, postavené na predsudkoch a minulých zámerých politických deformáciách, pretrvávajú.

Táto štúdia bola spracovaná s podporou Agentúry na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-17-0399 o projekte „Z monarchie do republiky: Proces tranzície slovenskej spoločnosti“, riešenom v Historickom ústave SAV.